

ÉRTESÍTŐ

SZILÁGYI JÁNOS

AZ AQUINCUMI MÚZEUM KUTATÁSAI
ÉS GYARAPODÁSA

AZ 1936—1942. ÉVEK FOLYAMÁN

DEUTSCHER AUSZUG SEITE 528

1. kép. — Koravaskori sírkerítések a Szentendrei-szigeten.

A magyar székesfőváros kulturális ügyosztálya nagy megértéssel az utóbbi évek súlyosabb, torlódó gondjai közepette is megadta a *Fővárosi Múzeum* (ókori) aquincumi osztálynak az anyagi eszközöket ahhoz, hogy Budapest multjának tisztázása végett folytathassa régészeti kutatásait és ásatait. Ezek az ásatacok, amelyek *Nagy Lajos* központi irányítása és ezen sorok írójának közvetlen vezetése alatt történtek, gazdag kultúrtörténeti eredményeik mellett főképp *Aquincum*, a budai városrész ókori elődjének helyrajzához szolgáltatnak néhány új adatot.

Az 1935. és 1936. évek ásatai folyamán a Gellérthegy északi tövében (Tabánban) napvilágra kerültek ezen terület rómaikori őslakói, a kelta-illír eraviszkuszok veremlakásai, hulladékgyödrei és fazekaskemencéje. A hegy déli lejtője is számos óskori és rómaikori régészeti leletet szolgáltatott már a multban is. Ép ezért a Fővárosi Kertészet munkálataival karöltve próbaárkokat húztunk a hegy felső lépcsőzetein is. Kelta cserépedények (szürke, vörös sávos és besimított díszítésű, valamint grafitos) és ruhakapocstűk töredékeivel, tűzhelynyomokkal és vesszőfonadékos sárvakolatdarabokkal igazolt települést állapíthattunk meg. Feltűnő, hogy ásatacunk ezen pontjain koravaskori edénytöredék alig-alig került elő. Az itteni település emlékanyagának a jellege túlnyomóan a késői vaskorra utal.

Óskori kutatásokat volt módunkban végezni a Fővárosi Vízművek békásmegyéri és szentendreiszigeti kútfúrasi és csőfektetési munkálataival kapcsolatosan is. Elvértve koraközépkori benépesültség nyomaival is találkoztunk ezen közmunkák folyamán, de egyáltalán, minden időkre, a korai vaskor illírjei idejében élhette az eddig ismeretté vált emlékanyag szerint virágkorát ez a dunai sziget. Ezt talán részben a természettől nyújtott védelmi adottságok magyarázzák meg. A véletlen játéka lehet, hogy még nem találtuk meg a lakó-

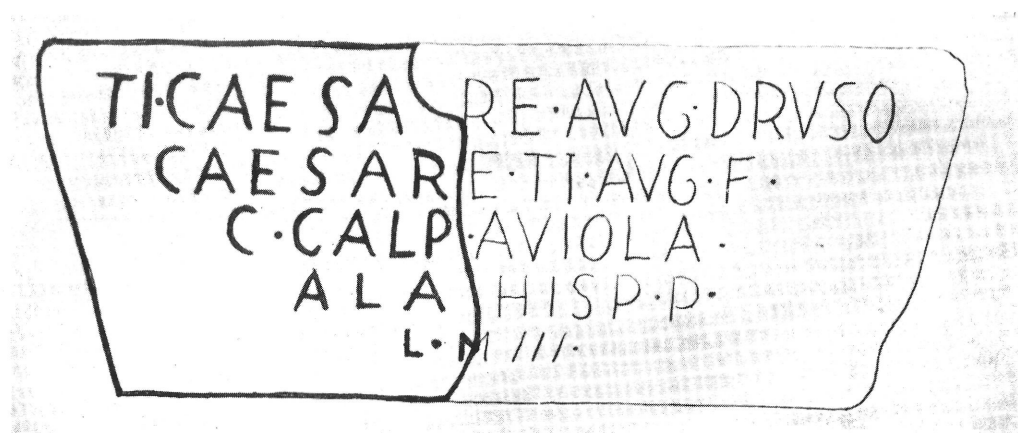

2. kép. – Az első aquincumi kőtábor
építési emléktáblája (Kr. u. 19).

települést ahhoz a hatalmas koravaskori temetőhöz (a 2840-es vízcső-szelvényénél, Szentendrével szemben, a II. ikercsatorna mentén), amelynek többszázra menő, agyaghamvedres sírjait részben körben rakott, négy, ill. két-két és fél méter átmérőjű kőszorral vették körül (1. kép).

A Szentendrei-sziget déli végénél is megállapíthattuk azonban a római megszállás nyomait. Kiástunk egy kis kerek tornyot itt, amelyhez a középkorban magasabb szintben két őrcellát építettek hozzá.

Székesfővárosunk területén a római kor legrégebbi temetőjét a Bécsi-úton a 82–84. számú házak helyén és körül találtuk meg. Csontváz- és égetett sírok egymás mellett és felett

3. kép. – Kiegészítési kísérlet a 2. képhez.

kerültek itt napfényre, tehát ez a temetőhely még a római uralom elején is dívott, amikor az új hódítók urnás temetkezési módjával szemben még tartotta magát az őslakosság sajátos, csontvázas temetkezési szokása. A szegényes sírok leletanyagából egy sírkövet kell kiemelnünk, amelynek a felirata így hangzik: D(is) M(anibus) |Heo-
dus |an(num I) m(ensem I) |Felix p(ater) |posuit.

Ezen években a Fővárosi Múzeum legnagyobb szabású ásatása Újlak és Óbuda határán (a Nagyszombat-utcánál) az aquincumi katonai kolónia és tábor amfiteátrumának (úgynevezett II. amfiteatrum) a feltárása volt. Ez a munka 1940 végére fejeződött be, az 1936. év folyamán még csak a külső körfalnak szabadítottuk ki egy rövid szakaszát. Ebben az évben a Bécsi-úti korai római kori temető feltárása mellett múzeumunk másik, jelentősebb, rendszeres kutatását Óbudán a Szél- és Szellő-utca sarkán végezte. Itt egy római úttest két oldalán téglából rakott csatornával ellátott, festett falakkal és stukkóval díszített római lakóházakat állapíthattunk meg, nyilván a katonai kolónia (*canabae*) területén. A kis leletek közül lábalakú és többlángú méceszt, orvosi műszert, agyagálarc töredékét és nagymennyiségű, galliai és germániai gyártmányú *terra sigillata* edénycserép szármíthat érdeklődésünkre. Fontosabb az úttest iránya. A négy méter széles, nagy mészkőlapokkal fedett úttest iránya (északnyugat-délkelet) ugyanis egybeesik a Garády Sándor-tól az Aranyhegy és Csúcshegy között négy ponton megállapított római út vonalával. E szerint ebbe a *canabaei* utcába torkollott bele a *Brigetio*-ból jövő római közút.

Múzeumunk egyáltalán figyelemmel kísérte az építkezéseket, házbontásokat és közmunkákat a székesfőváros területén. Ha ezek kapcsán nem is nyílt mindig alkalom jelentősebb, rendszeres ásatásokra, apró topográfiai megfigyeléseket ismételtelen volt módunkban feljegyezni és térképre vetni. Így a Vihar-utca 11—13. számú házak előtt 1936-ban az úttestet keresztben szeltek át egy 120 cm mély és 50 cm széles árokkal csőfektetés végett. Sok peremés (tetőfedő) téglát került felszínre, az egyik árok egy szegényesebb római ház falára valló kőrakást vágott át. A katonai kolónia (*canabae*) tehát nyugat felé a Vihar-utca keleti házsoráig terjedt ki.

Az 1937. évben is részt vett még múzeumunk a helyi őskori kutatásban. A Fogarasi- és Cinkotai-út találkozásánál egy lehordott domb alján (a Rákospatak közelében) egymás mellett, az anyatalajban koravaskori agyag hombáredények sorára bukkantunk. Az őskori kutatások feladatát aztán a kifejlődő Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet vette át. Feladatkörünk ezen megszűkítése szerencsés volt, mert ekkor indultak meg az új óbudai kivezető főutak építésével kapcsolatos házbontások és egyéb közmunkák. Ezek ellenőrzése és az ekkor beépítendő területek gyors felásása magábanvéve is teljesen igénybevette munkaerőnket. A polgári városrész körszínháza (ú. n. I. amfiteatrum) mellett ebben az évben kerestük meg az északi városfal egy hosszabb szakaszát és három beugró, négyszögű alakú tornya maradványait. A II. amfiteatrumnál szintén csekély erővel (nyolc-kilenc emberrel) folytathattuk

4. kép.
Strkerítés domborműves oldaljala
(mészkőtábla).

ekkor még a feltárást, a külső körfalnak mintegy 25 méter hosszú karéját áshattuk ki. Az Eucharisztikus Világkongresszusra való tekintettel az Árpád fejedelem-útja kialakításán serényen kezdtek munkálkodni és nekünk is az újlaki és óbudai Dunapartra kellett fordítanunk figyelmünket. Több, történelmi kútfőnek örvendetesen tanulságos római, feliratos kőemlék

5. kép. — *Sírkő Óbudáról bevagdalt felirattal.*

került napfényre ezen munkálatok alkalmával. A Tél- és Rupp Imre-utca sarkán egy *batavus* származású, segédcsoportbeli katona sírköve (a Kr. u. I. század végéről) — ugyanitt egy késő császárkori sírra is bukkantunk —; a volt Óbudai-rakpart 9. számánál egy Kr. u. 19—20-ból származó építési emléktábla, amely *Tiberius* császár és fia, *Drusus*, valamint *Caius Calpurnius* (*Aviola*?) magasabbrandú parancsnok nevét tartalmazza és az erődépítést végző *ala*-ra utal

(bennszülött lovasezred). Ez hazánk mai területén legrégebb írásos köemléküink. Ismereteink mai állása szerint ezen építkezés az első köépítkezés székesfővárosunk területén, e szerint városiasodásunk születési éve: Kr. u. 19. (2. és 3. kép). A Lajos-utca 179. számú ház falából az aquincumi házilegió (*legio II adiutrix*) egyik katonájának a sírkövét és *Attis* képével ékesített kőhasábot (nyilván *aedicula*, sírépítmény egyik sarkán állhatott eredetileg) mentettünk ki (4. kép). Az Óbudai-rakpart 15. számú ház előtt, a Templom-utca sarkával egy irányban, három méter mélységben a mai járdaszint alatt, de még kevert rétegben, az úttesten kívül északra 60 cm-re egy sírkőtöredék került elő (amely áldozati asztalt és egy lóalakot ábrázol), valamint egy csavart oszlopdarab és egy akrotériontöredék. A Lajos-utca 179. szám

6. kép. — *A cohors Numidarum*
egyik veteránusának töredékes sírköve
Aquincum-ban.

alatt egy bevagdalt, feliratos sírkövet használtak küszöbkőnek (5. kép). A Zsigmond-utca 74. szám alatt az udvari kövezetből mentettük ki *P(ublius) Aeli(us) Valer(ianus)*, a *cohors Numidarum* nevű bennszülött gyalogezred veteránusának a sírkövét (6. kép). Ennek a háznak a pincéjében egy másik koracsászárkori sírkő is napfényrekerült, amelyen azonban az egészalakos dombormű fejét már letörve és ennek a helyét valami cső számára átlukasztva találtuk (7. kép). A Lajos-utca 189. számú háznak a Kulcsár-utcába eső falából egy sírkő csonka középrészét szedtük ki (8. kép). A Lajos-utca 170. szám alatt egy henger alakú köemlékkel gyarapodott köemléktárunk, amelynek a felirata épségben maradt fenn: *Pro sal(ute) domini nostri Aur(elius) Elianus dupl(iciarius)*. A kerek oszlop tetején az illető császár szobrocskája állhatott (9. kép). A Lajos-utca 179. számú háznál egy betemetett kútból egy emlékkő került elő, amely azt örökíti meg, hogy *Aur(elius) Ianuarius* saját költségén építtetett valamit *Aquincum* katonai kolóniájában *Severus Alexander* császár idejében. A lebontott, Lajos-utca 185. számú ház telkén kelet-nyugati irányban húzott kutatóárkunkban egy ugyanilyen irányú római fal agyagbarakott részéből egy (*Iupiter*-nek és *Iuno*-nak szentelt) oltárkö töredékét vettük ki (10. kép). Az óbudai Dunapart vízmosza partoldalából is a múzeumba hoztuk ekkor egy sírkő darabját, amely azonban csak három betűt mutat (11. kép).

Az új, szentendrei kivezető főút készítése alkalmával lebontott Majláth- és Miklós-utcai házsorok falaiból és a lebontott házak helyén ásott kutatóárkainkból is több feliratos és domborműves köemlékkel gyarapodott köemléktárunk. A Majláth-utcai úttest helyén festett falakkal, a helyi stukkógyár gyártmányaival díszített és központi alsó fűtéssel ellátott római lakóház található, amely mellett (a Paisch-hentesüzlettel szemben) 1937-ben egy ép, homokkő oltárkö került napfényre. A betűk csak bekarcoltak, de vörös színnel festve (12.

7. kép. – *Síremléktöredék Óbudán.*

kép). A Majláth-utcai 51. számú ház bontásakor került ki a falból egy, a bikaölő Mithrast ábrázoló domborkép-oltártábla alsó része (13. kép, 1937. XII. 13.).

A Táborhegyi-út elején (a 2-ik villanyoszlopnál) *Liber* (más nevén : *Bacchus, Dionysos*) istenségnek szentelt oltárkö került elő (három darabra törve), amely *Felix* nevű bennszültt elődünk fogadalmának a teljesítését jelenti (14. kép). Ugyanebben az évben szerzett meg a múzeum egy csonka márványszobrot (15. kép) az I. amfiteatrum mellől (talán *Apollo* istenséget ábrázolja), régiségkereskedőtől a Mókus-utcából cserépedényben egy nagy éremleletet, továbbá egy koravaskori bronzborotvtát és egy *Valentinianus Junior* aranyérmet (utóbbinak a lelőhelye állítólag : Kőbánya és Kispeszt határán az úgynevezett Határcsárda). Fehér Ödönné (kúriai bíró özvegye) ajándékából ki kell emelnünk egy (2^m_m vastag) ékkő-lapocskát, amelynek előlapját *Hadrianus* császár mellképe díszíti, egy ép fibulát és több *terra sigillata* töredéket, amelyeknek a bélyegei : BVSICI. M, COMITALIS, FALLONI, LVTAEVVS. F stb.

Rendszeres kutatásaink terén elsősorban az aquincumi legiotábor várfalainak a megkeresése lebegett szemünk előtt. Ezt még mindig nem hozta meg szerencsénk, de negatívumokkal mégis közelebb jutottunk valamivel a kérdés tisztázásához. Az 1937. év folyamán az Árpád fejedelem-útja készítése alkalmával (az Óbudai-rakpart és a Lajos-utca végének a helyén) a csatornacső számára több méter mély árkot húztak, amely fontos hosszszemetet

8. kép.
*Feliratos síremléktöredék
Aquincum-ban.*

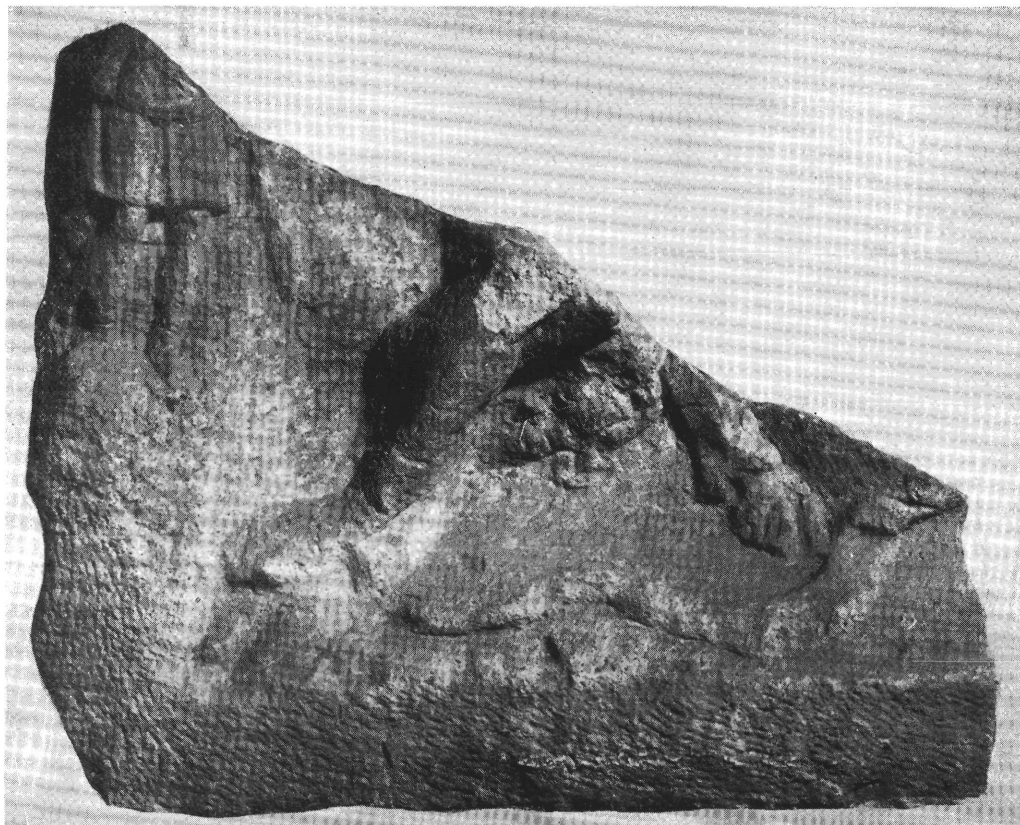
9. kép.
*Kv. u. III. századbeli
császár boldogulásáért
állított feliratos,
császárszobrot tartott
kőhenger Aquincum-ban.*

szolgáltatott nekünk azon megfigyelésünkhöz, hogy az Árpád fejedelem-útja egész hosszúságában (a Kulcsár-utcáig) nem vágta át olyan erősebb római falazatot, amelyet a *castrum* (tábor) déli falának lehetett volna tekinteni — noha a bolygatatlan talajba mélyen lementek. Így a tábor déli falát a Kulcsár- és Naszád-utcáktól még északabbra kell várnunk. A Lajos- és Kulcsár-utcák sarkán az óbudai plébániatemplom előtt (ettől keletre) ekkor kiásott római »csarnokos épület« tehát, amelyet cellasor és ez előtt három-három pillérből álló oszlopsor jellemez, polgári építmény, a tábor melletti kolóniából (*canabae*).

Meglepő volt, hogy a Vízművek ezen csatornafektetési árka több sírt zavart meg, olyan területen, ahol a *canabae* házeit vártuk volna. (Rupp Imre-utca 120, Óbudai-rakpart 12—14.)

A római uralom végén e szerint a lakóház mellett temetkeztek. A lebontandó házak pincéiben végzett kutatóárkaink középkori falmaradványokkal is megismertettek bennünket, amit az előkerült kísérő cserépleletek (15. századból) is igazoltak. (Lajos-utca 173., 177., 183. ; Óbudai-rakpart 12—13., Lajos-utca és Kulcsár-, illetőleg Naszád-utca sarka).

Az 1938. ásatási év munkaterve összefolyó folytatását jelentette az előző év munkájának. Az új, szentendrei kivezető főút kiépítését a Flórián-tértől északra folytatták, így aztán

13. kép. — *A bikaölő Mithras istenséget ábrázoló mészkőtábla töredéke az aquincumi legiótábor területéről.*

leleteink és kutatásaink terét mi is északabbra helyeztük. A Miklós-utca 4. számú ház helyén (a Flórián-téri nagy tábori fürdő szomszédságában) a kivezető főút csatornaárkával egy négy méter vastag falat vágtak át, amely kelet-nyugat irányú volt, tehát merőlegesen haladt a csatornaárokra. Az átvágás helyétől számítva négy méterre kelet felé megint leástunk, de itt falunknak már teljesen nyoma veszett. Falazatunk ezen csekély, négy méter körüli kétirányú kiterjedését, terrazzomagját és a felszínén lerakódott vízkőnyomokat tekintve, valószínűleg egy vízgyűjtőmedence maradványával állunk szemben, amely a Flórián-tér körüli katonai kórház és gyógytelep építményei közé sorolandó.

A Majláth-utca lebontott keleti és a Miklós-utca lebontott nyugati, tehát egymásmelletti első házsorai helyén (a Flórián-tér szomszédságában) két római építmény alapfalait találtuk meg. Az egyik hat darab, 60—80 cm vastag, egymástól 120—130 cm távolságban párhuzamosan futó falból áll. Ezek a falak kb. 50 méter hosszúak. Az egész építmény közepén keresztfal

14. kép. — *Liber istenségnek emelt fogadalmi oltárkő Aquincum-ban*

15. kép.
Márvány férjiszobor-torzó Óbudán.

osztja őket két részre. Az építmény szélessége mintegy 15 méter. A szélső falakat és sarkokat támpillérekkel erősítették meg. Néhány helyen 40—50 cm széles, ablakszerű nyílásokat vágtak a falakba, egészen közel a fal aljáig. Mivel ez a hely különben is úgy ismeretes, mint *Aesculapius*-nak és *Hygia*-nak ajánlott fogadalmi táblának és az istenpárt ábrázoló domborműnek a lelőhelye (16. kép), ezt az építményt a katonai tábor kórházának (*valetudinarium*) kell tartanunk, mégpedig a kórház padozatalatti hővezető berendezésének, *hypocaustum*-ának.

16. kép. – *Aesculapius és Hygia istenpár legújabbán előkerült domborműves képe Aquincum-ban.*

Ettől a helytől néhány méterre keletre ástuk ki a másik építmény falmaradványait. A vastagabb határoló és a keresztfalból kisebb és nagyobb támpillérek ugranak ki. Ezekkel szemben magukban álló pillérek is épültek, három-három egy-egy sorban. Ezek valószínűleg egy raktár (*horreum*) alapfalai. A magukban álló és a falakból kiugró pillérek tartották a gerenda-deszkapallót, olyan magasságban, hogy a pallóra öntött gabonához nem ért fel a nedvesség.

A Laktanya-utcai folyamórlaktanya udvarán is alkalmunk nyílt ásni ebben az évben. Itt a rendelkezésünkre álló kis területen egy kis kerek fürdőmedence létezését állapíthattuk meg.

A Majláth-utcai közművek lefektetése végett ásott mély árokkal a Flórián-tértől északra fekvő területről is megkaptuk a hosszmetsetet. Ebben a metszetben három római úttest is kirajzolódott, a Majláth-utca észak-déli irányára merőlegesen, kelet-nyugati vonulattal. A Majláth- és Raktár-utcák sarkán és a Majláth-utca 20. számú ház előtt hat-hét méter széles ez az úttest. Utóbbi helyen 80 cm széles csatorna is kísért az úttestet. Az úttesten (a csatornaárokban, a 250-es és a 200-as akna között) egy feliratos kőtöredék feküdt. (17. kép.)

Ezen Majláth-utcai közművek és rendszeres ásatásaink kapcsán 1938-ban is különféle leletek kerültek napfényre. Ebből az emlékanyagból mindenekelőtt néhány feliratos kő-

17. kép. – *Feliratos kőtöredék Aquincum-ból.*

emléket említettünk meg. Egy *Iuno* istennőnek és a helyi *genius*-nak állított oltárkőtöredéket (18. kép). Egy ép oltárkövet, amelyet a *Corpus inscriptionum Latinarum* (III 3450 sz. alatt) már ismert, de mint elvesztett könyvelő el, mi pedig most a Majláth-utca 22. szám előtt (a csatornaárokban, a 200-as aknától délre 6·90 méterre) újra megtaláltunk. Felirata: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) votum [vovit] Victor Ressati l(ibertus) l(ibens)* (19. kép). Ugyancsak a Majláth-utcában (az elején, a Flórián-tér mellett) akadtunk egy csonka, feliratos sírkőtáblára, amely egy *aedicula*, sírkert homlokoldalán állhatott (20. kép). Ugyanezen utca 2. sz. telkén került elő egy másik, még csonkább sírtábla (21. kép). A Majláth-utca és a Szentendrei-út sarkánál egy *signifer* (hadijelvényvivő) fogadalma teljesítését jelentő oltárkö került napfényre, Kr. u. 175-ből, ismeretlen istenségnek szentelve. Végül ezen utca egyik lebontott háza helyén húzott kutatóárkunkban jutalmazta fáradságunkat egy értékes oltárkö, amelyet (22. kép) *Herculi Illyrico* szentelt *Caius Oppius Ingenus*, a *legio II adiutrix* tribunusza, *Severus Alexander* császár idejében (Kr. u. 222—235). Másféle emléktárgyak (falfestménydarabok, bélyeges téglák, stukkótöredékek, mécsek stb.) is képviselve voltak ezen a kutatási vonalon. Több *terra sigillata* töredéken cég- és mesterjelzés szerepelt, így p. o. : SEVERIANI, PRIMI, VRSVI, I (a Majláth-és Veder-utca kereszteződésénél).

Az 1939. évben kutatásaink főleg a Szél-utcára és környékére szorítkoztak. A Kórház-és Szél-utca sarkán olyan nyomok nyilvánultak meg, mintha itt lett volna a legiótábor nyugati kapuja (*porta decumana*). Különbőféle építő csapattek bélyeges tégláit szedtük itt ki (COHPT,

18. kép. — Csonka oltárkö Aquincum-ból.

19. kép. — *Iupiter*-nek emelt fogadalmi oltárkö Aquincum-ban.

20. kép. — *Strkert feliratos kőlapjának a töredéke.*

LEGII AD, LEG X G P F, COH A, CHO, LEG IIII F), amelyek igazolták, hogy ezen a ponton még tábori katonai építéssel van dolgunk. Viszont néhány méterrel innen nyugatra (az óbudai, úgynevezett Kórház-utcai vásárcsarnok mögött, ahol később a Közmunkatanács bérházai épültek) eső nagy szabad területen húzott hosszú, kelet-nyugati és észak-déli irányú kutató-árkainkban szilárdabb, katonai jellegre valló falazatot már nem találtunk. Ez arra mutat, hogy az aquincumi legiótábor II., nyugatabbra tolt periódusának a nyugati várfalát is keletebbre kell várnunk a Szél-utca nyugati ház-soránál, talán a Kerék-utca vonalában, ha nem látjuk igazoltnak azt, hogy a Kórház- és Szél-utca sarkán feltárt építmény a *castrum* nyugati kapuzata volt.

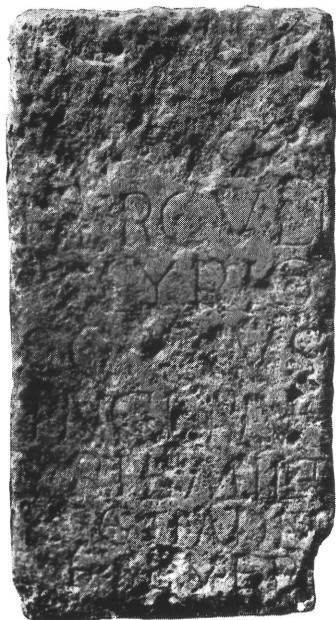
A Szél-utcai bérházak és a tanoncotthon helyén is végeztünk ásatásokat. Az előkerült építmény: egy négyszögű udvar körül helyiségsor helyezkedik el. Mivel a kísérő leletek cserben hagynak bennünket, rendeltetése megállapításához fontos körülmény annak eldöntése, vajjon a *castrum*-on kívül vagy belül levő építményről van-e szó.

Kis leletek szempontjából szerencsésebbek voltunk az 1939-ben épített Raktár-utcai városi bérháznál. Különféle cserépedények töredékei mellett egy *gladius*, egy ép, négy lábú, négyszögletes alakú bronzmécses (23. kép), egy bronzstílus, egy háromlángú agyagmécses, egy bronzsengettyű és stukkódarabok emelendők ki.

Az 1940. évben szüneteltek az összpontosított, nagyarányú közmunkák, ezért kutatásaink szétesőbb területet öleltek fel, ahogy

21. kép. — *Strkő töredéke Aquincum-ban.*

22. kép.
A »dunavölgyi Hercules«-nek
állított fogadalmi oltárkö
Aquincum-ban.

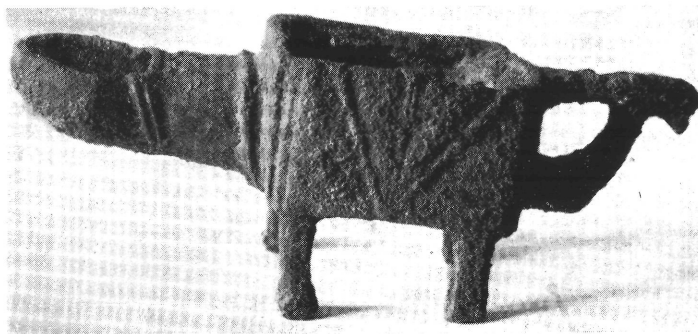
értékesebb gyarapodásunk ebben az évben egy lábfejalakú agyagbélyegző, amely a LEG(io) II AD(iutrix) bélyeget mutatja és állítólag az óbudai gázgyár területén került napfényre. A bélyeg szövegét illetően ez a téglabélyegző — tudomásunk szerint — egyedülálló ritkaságot jelent (27. és 28. kép).

Az Aquincumi Múzeum kutatásai és gyarapodása történetében a legszerencsésebb esztendő kétségtelenül az 1941. év. A múzeum körüli rommezőt egy újabban megismert

a különböző helyeken szükség mutatkozott az ásó igénybevételére. A régebben feltárt, úgynevezett I. amfiteatrums keleti kapujában egy vízlevezető csatornát állapítottunk meg (24. kép). Az Aquincumi Múzeum körüli rommezőt keletről szegélyező gázgyári lakótelep kertjében végzett munkálatok alkalmával a polgári települést keletnyugati irányban átszelő, 11 méter széles főutcának a folytatását láthattuk. Itt boltok sora létesült a főutca mentén (25. kép). A Csúcshegy keleti lejtőjén egy *mansio* romjait tártuk fel. Az itt napvilágra került épületeglák bélyegei szerint ez az útbiztosító őrállomás a Kr. u. II. század elején már megvolt és a Kr. u. IV. század derekán még javításon esett át.

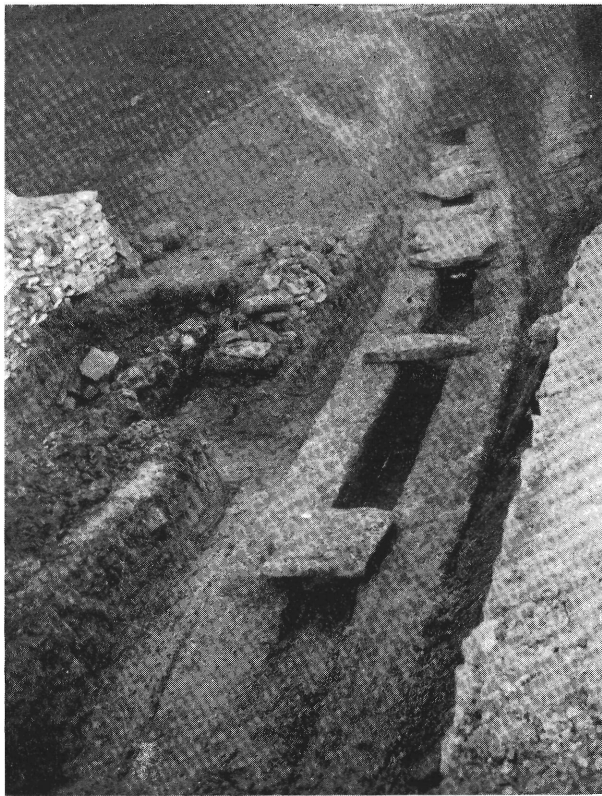
A Bécsi-út 195. szám alatt és a Pacsirta-utca 17. számú ház pincéjében falbaágyazott, agyagcsöves vízvezetékét állapítottunk meg. Az előbbi helyen a vízvezeték iránya kissé tért el az észak-déli vonaltól kelet felé. Utóbbi helyen a vezetékrendszer iránya megfelelt a Vörösvári-út és a Szőlőkert-utca sarkán előkerült, hasonló *aquaeductus* vonulatának.

Az 1940. évben lelettárgy tekintetében szegényesebb volt múzeumunk gyarapodása. Óhegyi Eckermann (a Lánchíd pénztárosa) hagyatékából I. Theodosius császárnak egy ezüst érmét szereztünk meg, amelyet állítólag a budapesti Lánchíd építésekor találtak. A Római-fürdői telepen a Suszter-féle vendéglőben küszöbkőnek használták egy római sírkő töredékét, amelyet aztán csere útján sikerült beszállítanunk a múzeumi köemléktárba (26. kép). Leg-

23. kép. — Bronzmécses aquincumi későrómai temetőhelyről.

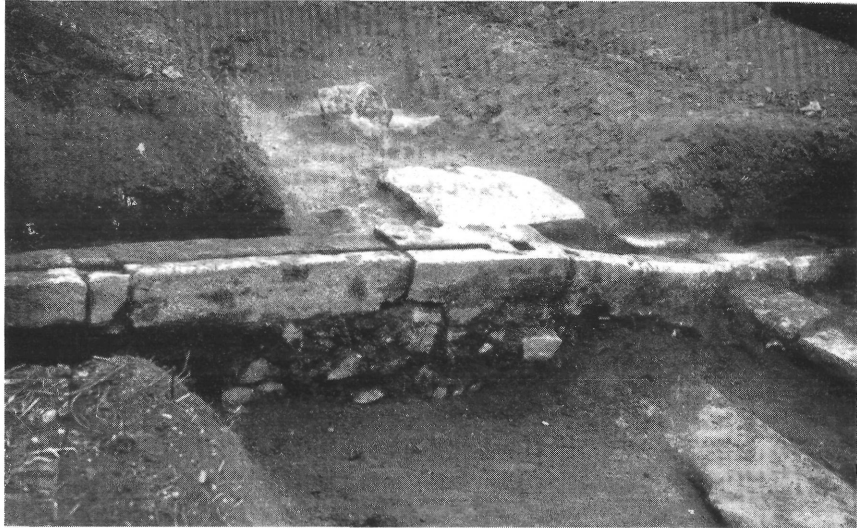
mithraeum-mal és lakóépületek romjaival szélesítették ki. Az óbudai Hajógyárszigeten (a D. D. S. G. gyártelepén) kiástuk a központi fűtési berendezéssel ellátott, mozaikpadozatokkal és festett falakkal díszített helytartói-legióparancsnoki palota több helyiségét. Falfestmény-töredékek és katonai csapattestek bélyeges téglái többszáz számra kerültek itt napvilágra, amint ezt ezen évkönyv más helyén részletesen kifejtik. A Szentlélek-téren (a Szentháromság-

24. kép. — Az *aquincumi I. anfiteatrum* keleti kapujában megállapított csatorna.

szobor és a villamos sín pár közötti, háromszögalakú pázsit helyén) a *canabae*-ra valló egyszerű római lakóház romjai felé épült középkori falazatra akadunk. A római téglák bélyegeikben mind a *leg(io) II ad(iutrix)* nevet mutatták. Az összekeveredett rétegben középkori cseréptöredékek, téglák és kályhacsempék is előkerültek. Itt találtunk egy római sírkövet is. *L(ucius) Aur(elius) D()*, legióbeli centuriójelölt (*optio*) sírjára készítette *C(aius) Iul(ius) S()* nevű bajtársa.

A Szentlélek-térnek azon részén, ahová az új Árpád-híd budai hídfőjének legnyugatibb pillérjei esnek, a térség feltöltése és beépítése előtt szintén elvégeztük a terület kutatását.

25. kép. — Az aquincumi polgári városrész egyik utcája folytatásában előkerült bolthelyiségek maradványai.

Egyik végén félkörös fallal lezárt, hosszúkás római építmény falait találtuk meg ott, ahol azelőtt a Szentlélek-tér és a Naszád-utca találkoztak. A padozat alatt keskeny fűtőcsatornák vonultak. A téglák túlnyomóan a *leg(io) II ad(iutrix)* bélyegét viselték magukon. Egyiken a *coh(ors) VII Br(eucorum) An(toniniana)* bélyegét láttuk. Falfestménytöredékek is előkerültek ezen a helyen. Leginkább tartott azonban számot érdeklődésünkre egy vörösmárványból faragott, époltárkő, amelyet (29. kép) *Telesphorus* istenségnek szentelt *T(itus) Fl(avius) Priscus*, a *leg(io) IIII F(lavia)* veteránusza, a katonai kórház volt gondnoka: *ex opt(ione) val(etudinarii)*.

26. kép. — Csonka stírkő Aquincum-ból.

A hídépítési munkálatok egyik pillérgödrében, a mai felszín alatt kb. négy méter mélységben, az előbb említett római falmaradványok mellett, állapíthattuk meg az aquincumi *canabae* (katonai kolónia, katonai városrész) gyűjtő szennyvízcsatornáját. Kelet-nyugat irányú, pontosan párhuzamosan halad az Árpád-híd tengelyével. Belső szélessége 85 (az oldalfalaival együtt 220 cm), mélysége 120 cm. Hatalmas, mintegy 20 cm vastag mészkőlapokkal fedték le. Ez a főgyűjtőcsatorna a *canabae* északi határán

27. kép. — *A legio II adiutrix agyagbélyegzője Aquincum-ban.*

28. kép. — *Egy téglabélyegző szövege Aquincum-ban :
LEGio II ADiutrix.*

van elhelyezve, tehát a déli határán is kellett lennie egy másik gyűjtőcsatornának. Az Újlak és Óbuda határát jelző Határ-utca (jelenleg : Nagyszombat-utca) helyén, az úgynevezett II. amfiteatrumnál a régi (újkori) rajzokon ábrázolt vizesárok talán ezt a déli római gyűjtőcsatornát jelentette.

Ebben az évben még két olyan kőemlékkel gyarapodott múzeumunk, amelyek említést érdemelnek. *Rábel József* ajándékozta őket múzeumunknak. Csúcshegyi telkein kerültek napfényre. Az egyik egy igen magas (hosszában kettéhasadt) sírkőnek fele. A legfelső (negyedik) domborműves mezőben egy ülő női alak, egy aránytalanul kicsinyített szolgálóval, alatta

29. kép.

Telesphorus istenségnek
a kórházgonádnoktól emelt
fogadalmi oltárkö
Aquincum-ban.

a második mezőben háromlábú asztal szolgálóval, a harmadik mezőben két lovat tartó lovász van kifaragva. A legalsó mező a felirat számára szolgált, de ezt teljesen kivakarták. A másik kőemlék (30. kép) egy oltárkö töredéke, amelyből csak annyi maradt meg, amennyiből látjuk, hogy *[I]ovi o[pt]imo ma[xi]mo Terra[e] Matri*] ajánlotta fel ezt valamelyik aquincumi elődünk. Ez az oltárkö *Terra Mater*-nek, a halált és életet adományozó istenségnek harmadiknak megismert oltárköve (ld. még : CIL, III 10431, 10409) *Aquincum* területén.

Az 1942. évben mindenekelőtt a Fővárosi Múzeum Történelmi Osztálya számára az óbudai plébániatemplom mellett egy multszázadi szoborcsoportozat részeit ástuk ki. Az Aquincumi Múzeum körül azokon a helyeken, amelyeket eddig nem kutattak ki, kutatóárkokat húztunk. Ezek alapján megállapíthattuk, hogy a rommező ezen részein is érdemes teljesen kiásni és fenntartani a polgári település további épületmaradványait. A polgári településen kelet-nyugati irányban átvezető (11 méter széles) főutcat a gázgyári lakótelep felé

további részeiben is feltártuk. Az utcát kétoldalt szegélyező csatornában értékes emléktárgyak kerültek napvilágra. Így verdefényes *Vespasianus* (Kr. u. 69—79.) érme és *Venus-Amor-Psyche* fehérmárvány domborműves tábla. Előbbiek igazolják, hogy ez az utca és a csatorna már *Vespasianus* császár idejére elkészült.

A *Frindt*-vendéglő kertjében, a polgári városrésznek már régen feltárt (ú. n. I.) amfi-teatrumától keletre végzett ásásaink folyamán a polgári városrész északi kapuzata kezd kibontakozni.

A múzeumi gyűjtemény gyarapodásából ki kell emelnünk ennek az évnek a folyamán két köemléket. Az egyik egy oltárkö *Dis Pater* és *Proserpina* istenpárnak (Veder- és Vihar-utcák sarkáról), a másik egy sírkő, tetején egy oroszlánpárral (a Szél-utcából), amely az ilyen sírköveket készítő aquincumi kőfaragóműhely nagy kedveltségére utal.

30. kép. — Fogadalmi oltárkö töredéke Aquincum-ban.